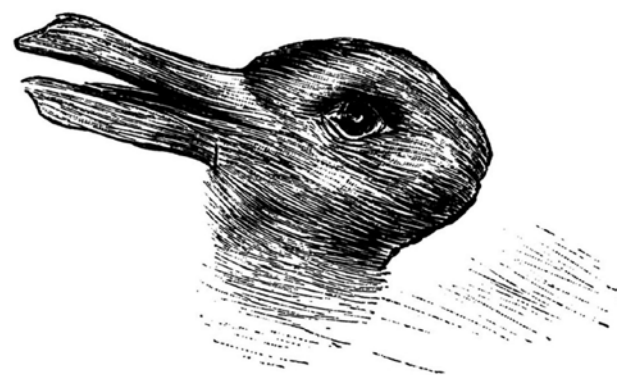

Grammaticales van de grootste expert: de ANS

Zinnen die op meerdere manieren kunnen worden opgevat maken de grammaticales Nederlands nuttig én leuk. De *Algemene Nederlandse Spraakkunst* vormt een mooie bron voor zulke zinnen en hun interpretatie.

BARBARA SNEL, MARTEN VAN DER MEULEN & FRANK LANDSBERGEN

Kent u dat plaatje dat tegelijkertijd een eend en een haas voorstelt? Een van ons liet het eens aan leerlingen van klas 4 van het Stedelijk Gymnasium Nijmegen zien en vroeg wat ze zagen. Zoals te verwachten was, zagen sommigen de eend, anderen de haas. Er ontstond bijna vanzelf een levendige discussie, waarin leerlingen elkaar wezen op

kenmerken van beide dieren die te herkennen waren in de afbeelding ('Oren!' 'Nee, snavel!' enzovoort). Aan het einde van de discussie was iedereen het erover eens dat beide antwoorden goed waren. In die conclusie zit een les die ook relevant is voor het onderwijs Nederlands. In dit artikel leggen we uit hoe dat zit. Ook gaan we in op de link tussen de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* en dit dubbelzinnige dier en we bespreken een manier om te werken aan bewuste geletterdheid.

Haas- en eendzinnen

Wat veel mensen, in ieder geval de genoemde leerlingen, niet weten is dat de Nederlandse taal ook heel veel haas- en eendzinnen bevat. Afhankelijk van hoe je kijkt, kunnen de zinnen op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Manieren die op hun eigen wijze allemaal even valide zijn. Neem de zin *Het zwembad is geopend*. Is *geopend* hier een werkwoord of een bijvoeglijk naamwoord? Dat hangt af van je interpretatie. Als zojuist het lintje is doorgeknipt door de burgemeester, dan is *geopend* een werkwoord. Maar is het zwembad vandaag het tegenovergestelde van dicht, dan is *geopend* een bijvoeglijk naamwoord.

Foto: Tom van Limpt

Iets vergelijkbaars geldt voor een zin als *Manon lette op*. De betekenis is hier weliswaar eenduidig, maar je kunt wel discussiëren over de woordsoort van *op*: je kunt het zien als voorzetsel (*op het kastje*), als deel van het werkwoord (*opletten*) of als een aparte categorie daar ergens tussenin (een voorzetselbijwoord).

Er is geen juist antwoord

Het discussiëren over dit soort dubbelzinnige zinnen in de klas heeft verschillende voordelen. Leerlingen oefenen er hun argumentatievaardigheden mee en krijgen meer inzicht in de grammatica van het Nederlands. Toch gaan docenten meerdubbele zinnen in de klas vaak uit de weg. Begrijpelijk, want we kunnen niet eenduidig vertellen wat het juiste antwoord is. Dat vinden we bij poëzie echter doodnormaal, dus waarom niet ook bij grammatica? Ook daar zijn vaak meerdere antwoorden verdedig-

baar; het gaat om de kwaliteit van de argumenten. Een leerling die kan vertellen dat *geopend* bij dat zwembad dezelfde woordsoort kan hebben als *dicht*, die heeft het begrepen! En met de juiste voorbeelden kunnen zulke discussies op elk schooltype gevoerd worden.

Het standpunt om grammatica vaker op deze manier te benaderen is verre van nieuw. Al in 2010 pleitte Peter-Arno Coppens ervoor om grammatica te beschouwen als 'rommelig probleem'. Taal is nou eenmaal complex en genuanceerd. Als taaldocenten doen alsof dat niet zo is, dan bereiden ze hun leerlingen niet goed voor op de manier waarop taal gebruikt wordt. Een manier om dit aan te pakken is door leerlingen een onderscheid te leren maken tussen hun taalgevoel (wat vind je zelf?), de taalnorm (wat zegt het boek?) en de taalwerkelijkheid (hoe gebruiken mensen om je heen de taal?), zoals Van Rijt en Wijnands (2017) betogen. Wie als scholier op

De ANS is in eerste instantie niet bedoeld als didactisch werk, maar sinds de laatste herziening is het wel eenvoudiger geworden het werk in de klas te gebruiken

deze manier naar taal leert kijken, zal als volwassene veel beter kunnen omgaan met de – terecht vaak niet eenduidige – taaladviezen op websites van bijvoorbeeld Onze Taal. Deze benaderingswijze draagt daarmee bij aan wat het Meesterschapsteam Nederlands (2021) ‘bewuste geletterdheid’ noemt en wat inmiddels is opgenomen in de nieuwe kerndoelen van het schoolvak Nederlands (SLO, 2024; zie het twaalfde kerndoel ‘Vorm en betekenis beschouwen’).

De ANS als bron

Natuurlijk kunnen leerlingen informatie opzoeken in hun boek of googelen naar taaladviezen. Maar er is ook een schitterende bron die wat complexiteit betreft tussen wetenschapper en docent inhangt: de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS). De ANS wordt momenteel herzien op het Instituut voor de Nederlandse Taal, in opdracht van de Taalunie, en is sinds 2021 online te raadplegen via <e-ans.ivdnt.org>.

Het gebruik van de ANS ligt misschien niet direct voor de hand; het werk wordt immers vaak als (te) ingewikkeld beschouwd. Door leerlingen die vaak moeite hebben met de niet-eenduidige taalnormen (Colleman et al., 2021), maar ook door docenten. De ANS is in eerste instantie dan ook niet bedoeld als didactisch werk, maar sinds de laatste herziening is het wel eenvoudiger geworden het werk in de klas te gebruiken. Zo is de nieuwe website makkelijker in het gebruik en overzichtelijker dan de oude. Alle niveaus van taal (klank, woord, woordgroep, zin en algemene verschijnselen) worden in de ANS besproken; voor het traditionele grammaticaalonderwijs zijn hoofdstuk 2 tot en met 11 (woordsoorten) en hoofdstuk 20 (zinsdelen) het relevantst. Hoofdstukken worden bovendien periodiek bijgewerkt. Niet alleen zijn ze daardoor actueel, ze worden ook toegankelijker en leesbaarder. Ten slotte is er een begin gemaakt met een educatieve laag met samenvattingen, veelgestelde vragen, begrippen en praktische lesideeën. Hiermee wordt de wereld van de ANS langzamerhand steeds geschikter voor onderwijsdoeleinden. Dat biedt kansen, want wie

de ANS kan gebruiken, kan gebruikmaken van de schat aan informatie die het werk herbergt.

Debatteren over grammatica

Hoe zou je de ANS in de dagelijkse lespraktijk kunnen inzetten? Dat kan bijvoorbeeld door leerlingen een klein grammaticadebat te laten voeren.

Heb je als docent een grammaticaal interessante zin gevonden, dan bespreken leerlingen in groepjes welke ontledopties mogelijk zijn en laat je de leerlingen individueel bepalen naar welk antwoord hun voorkeur uitgaat. Vervolgens verdedigt één groep het ene antwoord (met onderbouwde argumenten!) en de andere groep het andere. Bij een dergelijke opdracht gaan leerlingen geregeld uit zichzelf in het boek of in hun aantekeningen op zoek naar de beschrijving van de betreffende woordsoort.

Wie zo’n debat naar een hoger plan wil tillen, kan de leerlingen op het spoor zetten van de ANS. Neem bijvoorbeeld een zin als *Igor ziet de buurman met de groene verrekijker*. Voor de ontleding zijn er twee opties, afhankelijk van de betekenis: *met de groene verrekijker* kan een los zinsdeel zijn (en dan kijkt Igor door de verrekijker) óf een onderdeel van een zinsdeel (en dan heeft de buurman een verrekijker). Beide ontledingen zijn correct, maar de onderliggende structuur verschilt wel. Leerlingen kunnen de beide structuren blootleggen aan de hand van ANS-artikel 13.2 ‘De bouw van een constituent’. Daar maken ze kennis met termen als *kern*, *complement* en *toevoeging*. Die woorden hoeven ze natuurlijk niet per se te kennen. Maar door ze in het debat toe te passen op de zin over Igor en de verrekijker, krijgen ze wel meer inzicht in de algemene structuur van een zinsdeel.

Het hoeft natuurlijk niet alleen maar te gaan over dubbelzinnigheid. In de educatieve laag van de ANS staan allerlei voorbeeldzinnen en vragen die als uitgangspunt kunnen dienen voor een discussie over taal, zoals ‘Is het het *bijvoeglijk* naamwoord of het *bijvoeglijke* naamwoord?’ Een dergelijke vraag laat leerlingen niet alleen nadenken over het verschijnsel zelf (de buigings-e), maar ook over hoe je zo’n verschijnsel in regels zou kunnen vatten, en op welke kwesties je dan stuit. Of je

bespreekt het nut van tussenwerpsels of de verschillen in gebruik van *hoeven* en *moeten* in Nederland en België. De nauwkeurig gekozen voorbeeldzinnen in de ANS helpen leerling én docent daarbij op weg. En leerlingen zullen ontdekken: zelfs een gezaghebbend werk als de ANS zegt dat er geen pasklare oplossing is en dat iedere zin vraagt om een gedegen afweging.

Voer voor discussie

Essentieel voor deze aanpak zijn discussiewaardige zinnen. Het allerleukst zijn natuurlijk zinnen die leerlingen zelf aandragen. Die zijn echter niet altijd voorhanden. Zoals gezegd biedt de educatieve laag van de ANS een schat aan materiaal. Ook op [Taaladvies.net](https://taaladvies.net) zijn bij elk denkbaar onderwerp meerdere geschikte zinnen te vinden. Daarnaast zijn er ook lesmethodes die discussiemateriaal als zodanig herkenbaar opnemen, zoals de methode *Kern* (Bolt et al., 2017). Daarin kunnen leerlingen zelf puzzelen op het verschil tussen *grote* en *grootte* en op de mogelijke woordsoorten van woorden als *toen* (twee opties) en *dat* (maar liefst drie opties).

Ook *Onze Taal* levert mooie exemplaren: in de scheurkalender is een wekelijkse rubriek ‘Taalkronkels’ te vinden en op de achterpagina van het tijdschrift staat de pagina ‘Ruggespraak’. De meest recente aflevering ten tijde van schrijven (januari 2024) bevat elf komische taaluitingen waarin de schrijver per ongeluk een zin heeft gebruikt met een meerduidige betekenis. Bij zeven van de elf zinnen zit de dubbelzinnigheid vooral in de betekenis of de plaatsing van een specifiek woord. Dat levert leuke woordgrappen op (‘Michael van Gerwen richt pijlen op Grand Slam of Darts en treft Fallon Sherrock’), maar we hebben er binnen de context van het grammaticaalonderwijs niet zo veel aan. De andere vier zinnen zijn echter heel bruikbaar. Onderstaande twee fragmenten uit een sportartikel bieden bijvoorbeeld de kans om aan te sluiten bij de eerdere zin over Igor en de verrekijker. Aan u de vraag: welke zin bevat dezelfde grammaticale constructie als dat voorbeeld?

De aanvaller van Vitesse schoot via de onderkant van de lat binnen en stuitte vervolgens weer uit het doel.

Daarnaast werd er volop met lasers geschoten en werden de juichende spelers na de late 0-1 door Virgil van Dijk bekogeld met flesjes.

Leerlingen zullen ontdekken: zelfs een gezaghebbend werk als de ANS zegt dat er geen pasklare oplossing is en dat iedere zin vraagt om een gedegen afweging.

Taalbewustzijn

Wie leerlingen laat discussiëren over taal, creëert taalbewustzijn. Bovendien komen leerlingen in aanraking met uitdagende bronnen, waardoor ze een inkijkje krijgen in het vakgebied. Maar het belangrijkste: leerlingen ontdekken dat er bij taal soms meerdere antwoorden te verdedigen zijn, net als bij de eend en de haas. Wat het ‘juiste’ antwoord is, hangt af van de context. En dat is een waardevolle les voor iedereen die ooit een taaladvies gaat raadplegen. ■

LITERATUUR

- Bolt, J., Jensma, M., Jonge, F. de, Klaaijzen, H., Oord, A. van, Pijnappel, B., & Verkade, E. (2017). *Kern Nederlands: Onderbouw gymnasium/vwo+ – academische leerroute*. Boom.
- Colleman, T., Caluwe, J. De, Haeseryn, W., Boogaart, R., Landsbergen, F. & Hoorde, J. van. (2021). *Over de Algemene Nederlandse Spraakkunst (versie 3.0)*. Algemene Nederlandse Spraakkunst. <https://e-ans.ivdnt.org/over>
- Coppen, P.-A. (2010). De taal is een rommeltje. In T. Hulshof & T. Hendrix (Red.), *Taalkunde en het schoolvak Nederlands* (p. 26–28). VLLT.
- Meesterschapsteam Nederlands. (2021). *Bewuste geletterdheid in perspectief: Kennis, vaardigheden en inzichten*. Vakdidactiek Geesteswetenschappen. <https://nederlands.vakdidactiek.nl/publicaties/>
- Rijt, J. van, & Wijnands, A. (2017). Taalnorm, taalwerkelijkheid en taalgevoel: De casus ‘hun hebben’. *Levende Talen Magazine*, 104(7), 4–8.
- SLO. (2024). *Definitieve conceptkerndoelen Nederlands en rekenen en wiskunde*. <https://slo-kerndoelen.files.svdcdn.com/production/uploads/assets/updates/Kerndoelenboekje-definitieve-conceptkerndoelen-Nederlands-en-rekenen-en-wiskunde.PDF?dm=1728899018>

Tips

Wilt u grammaticaalonderwijs meer inrichten volgens deze benaderingswijze? Kijk dan voor opdrachten en ander lesmateriaal op: <grammaticadidactiek.ruhosting.nl/> en <e-ans.ivdnt.org/> onderwijs>.